

Проф. д-р Тодор Чепреганов
м-р Соња Николова

**ТОЛЕРАНЦИЈАТА И УЧЕБНИЦИТЕ ПО ИСТОРИЈА ВО МУЛТИЕТНИЧКО И
МУЛТИКОНФЕСИОНАЛНО ОПШТЕСТВО
(МАКЕДОНСКИ СЛУЧАЈ)**

АПСТРАКТ: Едно од најосетливите прашања во мултиетничките општества е како да се дојде до толеранција меѓу учениците од различна (етничка, верска, расна) средина? Дали тие треба да знаат повеќе за нивната национална историја, историјата на етничките групи во земјата во која живеат или историјата на државата на нивното потекло и како до толеранција во учебниците по историја кога имаше вооружен конфликт меѓу етничките групи? Дали е можно да имаат и иста перцепција за етничкиот конфликт од двете групи? Дали е можно да имаат исти херои од тој конфликт? Кој би можел да ја пишува историјата на етничките групи, историчарите од иста етничка група или историчарите од другата етничка група?

И покрај сè единствениот начин да се промовира толеранција (етничка, верска, расна, полова) на младите луѓе се училишните системи а во нивна служба наставните програми меѓу кои и наставната програма по историја. Училиштата се примарните средини каде учениците од различна етничка, верска и расна средина се среќаваат, разговаат, учат и преку дружење се обудуваат да ги надминат стереотипите за секој од нив.

Клучни зборови: образование, училиште, , наставна програма, учебници по историја, етнички групи, конфликт

Вовед: „Толеранцијата е магичен збор, кој во денешно време ни е многу потребен. Тој е поттикнат од знаење, отвореност и слобода на мисла. Тоа е хармонија во разликата, вредност што го прави можниот мир“.¹ Навистина вака како што е напишано претставува идеална рамка за она како треба да се однесуваме еден кон друг во едно мултиетничко и мултиконфесионално општество. Но дали тоа го имаме во практика?

Сигурно дека претходната реченица би имала смисла, а единствениот начин да се промовира толеранција (етничка, верска, расна, полова) на младите луѓе, е преку училишните системи. Училиштата се места каде што учениците од различна етничка, верска, расна, полова средина се среќаваат, разговараат, учат и преку дружење се обидуваат да ги надминат стереотипите за секој од нив. Но, за жал желбите се едно, а реалноста сосема друга. Живееме во општество кое е поделено и по вертикала и по хоризонтала. Прашањето кој е патот до толеранција кога учениците од различна (етничка, верска, расна, полова) средина не се среќаваат еден со друг во училиштата? Дали тие треба да знаат повеќе за нивната национална историја, историјата на етничките групи во земјата во која живеат или историјата на државата на нивното потекло? Како до толеранција во учебниците по историја кога имаше вооружен конфликт меѓу етничките групи? Дали е можно да имаат иста перцепција за етничкиот конфликт од двете групи? Дали е можно да имаат исти херои од тој конфликт? Кој би можел да ја пишува историјата на етничките групи, историчарите од едната етничка група или историчарите од другата етничка група? Несомнено има безброј прашања, но многу малку одговори. Мултиетничноста подрабира во прв ред ТОЛЕРАНЦИЈА во сите сегменти на општественото живеење. А дали тоа го имаме во Р. Македонија? Би рекле, не. ТОЛЕРАНЦИЈАТА е најчесто употребуваниот збор и тоа во ситуации кога имаме несакани изблици на национал-шовинизам особено меѓу двете најголеми етнички заедници.

¹http://www.radiomof.mk/radiomof_backend/tolerantsija-magichen-zbor-koj-mnogu-ni-e-potreben/.

Рековме дека можното решение лежи во процесот на образованието. А дека нешто навистина не е во ред со она што ни се случува во процесот на образованието, е и декларацијата која на 9 септември 2009 година беше потпишана за деполитизација на образованието, мултиетничка толеранција и ненасилна комуникација, со цел дистанцирање на образованието од политиката и од политичките текови во општеството, континуирано унапредување на образовниот процес преку имплементација на принципите на меѓуетничка и културна толеранција, промовирање на дијалогот како начин за мирно решавање на конфликтите, сеопфатна деполитизација на образованието и намалување на одредени меѓуетнички тензии помеѓу учениците, родителите, наставниците и другите општествени чинители. Декларацијата е потпишана од невладиниот сектор во областа на образованието и Министерството за образование и наука на Република Македонија.²

Ќе цитираме само два члена од декларацијата:

„1. Зголемување на стручните капацитетите на наставниот кадар за соодветно реагирање во тензични ситуации преку континуирано професионално образование за медијација, мировно решавање на конфликти и афирмативна комуникација.

2. Имплементирање на проекти за интензивна социјализација и дружење на учениците, особено од различни етнички заедници, каде што акцентот е ставен врз креативноста и инвентивноста на учениците.“³

Кога во општеството се донесуваат вакви декларации треба да ни биде јасно дека нешто не е во ред со процесот на мултиетничноста. Тоа покажува дека местото кое треба да биде центарот на мултиетничноста УЧИЛИШТЕТО е центарот на ПОДЕЛБИТЕ. Постојани етнички конфликти на учениците на различни етнички заедници, а во најголем дел меѓу македонската и албанската. Сигурно дека тоа преставува голем проблем за институциите на самата држава. И затоа се прибегнува кон донесување на декларација, што во други услови не би било потребно. Сигурно дека сето она што ни се случува во образовниот процес, тензични ситуации и конфликти во училиштата го условило

² <http://monarhiva.mon.gov.mk/index.php/novosti/309-ddo1>.

³ Исто таму.

донесувањето на декларацијата. Но, дали има ефект. Според нас скоро никаков. Факт е дека корените за состојбата влечат од поодамна, но свој интензитет добија по 1991 година, по осамостојувањето на Р. Македонија.

Падот на Берлинскиот ѕид во 1989 година го означи крајот на еднoпартискиот систем во голем дел од Југоисточна Европа. Со ова, "затворениот ум" падна. Слободната комуникација беше овозможена со земјите кои дотогаш беа од другата страна на железната завеса. Дојде со целосна смена на општественото структура. Променената несомнено се рефлектираше и во областа на образованието. Веднаш се пристапи кон изработка на нова наставна програма по историја за основното и средното образование. Требаше да се напушти процесот на идеологизација и политизација на историјата кој дотогаш беше присутен. Се формира комисија од страна на Министерството за образование и физичка култура за подготовка на наставната програма. Новата наставна програма влезе во употреба во учебната 1991/2 година. Таа беше направена на неподелен модел на концентрично хронолошки принцип. Според овој принцип наставните содржини се изучуваа на две нивоа (основно и средно образование). Што беше основниот придонес за новата наставна програма? Основната промена беше поврзана со промена на текстовите кои имаа југословенски контекст. Голем дел од содржината на учебниците по историја, до 1991 година, се однесуваа на настаните поврзани со југословенската историја. Доминантно место и беше дадена на историјата на Комунистичката партија на Југославија и Народна Ослободителна војна. А што носеше новата наставна програма?

Во основа новата наставна програма донесе македонизација и оживување на националниот романтизам. Односно, се она што дотогаш беше ставано на страна, од југословенската историографија, сега дојде во преден план. На пример: содржини кои се однесуваат на историјата на античка Македонија, македонската династија, Филип II, Александар Велики, национално-ослободително движење и.т.н. доминираше во новата наставна програма. До тогаш овие содржини или не беа застапени или беа делумно застапени во наставниот план. Треба да се забележи дека во периодот по 1991 година во наставните програми по историја имаше и содржини кои се однесуваа на националните малцинства. Всушност, имаше 2-3 наслови само за албанското малцинство. За другите малцинства немаше ниту еден збор.

Овој концепт беше во употреба до 1995 година, кога новата комисија беше формирана со задача да подготви нова наставна програма. Целта на Комисијата беше да се направи програма, која мораше да изгради свест за лојални граѓани на македонската држава. Наставната програма, беше направена врз основа на регионален и компаративен приод со цел да се направи придонес за мирот, толеранцијата, критичко мислење, добрососедски односи и др.

Сепак, и покрај сите напори да се дојде до една современа наставна програма, практиката покажа многу малку резултати. Се покажа, како правило, уште еднаш наставната програма и даде приоритет на политичката историја. Содржини за националната и светската културна историја, националното и светското наследство, проучување на религиите, општите европски и интегративните процеси во светот беа минимално застапени.

Министерството за образование и наука, во рамки на генералниот курс за реформи на земјата, во 2000 година, формира работната група, кои ги именува министерот, а која работеше на текстот на Предлог-стратегија за развој на образовниот систем на Република Македонија. Предлог-Стратегијата беше презентирана пред домашната јавност и меѓународната заедница во Република Македонија во почетокот на јуни 2000 година, а на 14 јуни Владата на Република Македонија го прифати документот. Во тие рамки требаше да се стави и наставната програма по историја. До тогаш Наставната програма беше централизирана со строга потврдена методологијата на изработка. Наставната програма ги фаворизираше наставните методи во кои професорите ја имаа главната наративна улога а учениците/студентите беа во позиција да гледаат и да слушаат.

Концептот на наставната програма беше насочен единствено кон елаборација на наставните содржини, но не и за остварување на целите поврзани со стекнување на знаење, способности и вештини. Најсериозниот недостаток на програмата беше отсуството од учење преку истражување и проектни активности. Отсуството на врска помеѓу овие елементи доведе да се нагласен академизам, енциклопедизам, отсуство на функционални знаења, способности и умешноста, критичко размислување, и отсуството на задоволство на студентите во текот на учењето.

Со цел да ги реши овие недостатоци Министерството ги донесе следните мерки, кои требаше да доведат до поефикасно образование:

- да се модернизира и да се развие наставната програма со цел да се задоволат потребите на секој човек;

- Да се усогласат наставните програми со потребите на образовниот процес;

- Да се стави во задолжителното образование државна децентрализирана наставна програма, која се состои од задолжителен и изборен дел;

- Дефрагментирање на наставната програма;

- Зголемување на квалитетот и трајноста на стекнатите знаења;

- Зголемување на социјално-интегративна улога на образовните институции.

За остварување на таа цел Министерството ги предвиде следните активности:

- Создавање на национално тело за изработка на прифатливи државни децентрализирани наставни програми и формирање на комисии за изработка на различни видови на наставни програми;

- Подготовка и развој на стандарди (глобално и национално до ниво на образовните институции) за изработка на програма;

- Креирање на универзитетско тело/здружение на Факултетот кое ќе ги едуцираат идните наставници/професори за стандардизација на наставната програма.

Овој пристап на Министерството во однос на реформите во образовниот процес даде некои резултати за кратко време. Беше направен чекор за подготовка на нова наставна програма по историја. До тогаш подготовката на програмата е правена во еден затворен круг на лица (Комисијата беше составена од претставник од Бирото за развој на образованието, универзитетски професори (2), научни работници (2), еден професор од средно образование и еден албански и еден турски професор). По 2000 година оваа комисија мораше да подготви наставна програма за сите години на средното образование, но за многу кратко време кратко време (за еден или два месеци).

Она што беше недоволно, беше неможноста да се направи детална анализа за реалните потреби на учениците и наставниците/професорите и отсуството на јавна дискусија. Комисијата составена од 5-6 лица требаше да ја одреди судбината на целата настава по историја. Сепак, промената дојде во текот на 2003 година, кога е донесен новиот наставен план за четирите години на реформираното гимназиско образование. Оваа програма се разликува од сите кои постоеле до тогаш. Новиот методолошки и дидактичкиот пристап беше спроведен. Наместо концентрично хронолошки се пријде на тематски пристап.

Всушност, неколку предмети од светската историја, европската историја, историјата на Балканот и национална историја беа утврдени. Овој предмет вклучи содржини, кои се потребни за една учебна година. Учениците и наставниците/професорите имаа можност да изберат теми во согласност со нивните интереси. Првата година од спроведувањето на овој пристап, покажа дека тој ќе биде многу успешен. Всушност, со овој пристап, без учебници по историја, самите наставници/професори беа принудени да се занимаваат со истражувачка дејност, а во исто време да ги вклучат и студентите да работат на проектот на утврдените теми, и да ги презентираат пред учениците од класот.

На овој начин, новиот пристап даде можност за развивање на критичко мислење на учениците, како можност за дискусија на различни теми. Она што треба да се потенцира е дека новиот пристап даде свој придонес кон зголемување на толеранцијата, почитувањето на спротивни мислења, разбирање на разликите и мултикултурниот живот, разбирање за можноста од постоење на повеќе вистини освен една.

За прв пат по осамостојувањето на Република Македонија во 1991 година, и по првата реформа на образованието и наставната програма, сè до 2002 година, Комисијата за одобрување на учебниците по историја го укина монополот на користење на еден учебник по историја од една издавачка кука. Во употреба беа ставени 5 до 7 учебници по историја за петто и шесто одделение од основното образование. Несомнено, имаше позитивни и негативни реакции за тоа. Може да претпоставите дека имало учени и корупција. Меѓутоа, мразот беше скршен, а плурализмот влезе во наставата по историјата. Но, тоа не беше единствената придобивка од оваа реформа. Учебниците добиени со друг изглед и содржина за прв пат. Методолошкиот и дидактичкиот пристап беше значително подобрен.

Всушност, стариот систем наставник-ученик, објект-субјект беше напуштен. Новата програма даде можност за повеќе критички став на студентите кон наставата. Пристапот е направен кон подготовка на проекти, почесто присуство на терен, во посета на музеи, институти. Процесот на меморирање на години, настани, личности беше минатото. Започна процесот во кој учениците требаше да ја имаат главната улога. Оваа промена и после сè, е резултат на многу активности направени од страна на Советот на Европа и Министерството за образование. Во овој процес значајна улога имаа многу невладини организации, кои организираа семинари и конференции со задача да се направи промена на методите на предавање, размислување и учење на историјата.

Во меѓувреме, имаше еден проблем, кој даде повод за загриженост. Часовите по историја во процесот на образованието се намалуваа. Предметот историја до тогаш беше задолжителен за сите одделенија на средното образование, но од таа година стана изборен во четврта година. Како ќе биде прифатен зависеше од содржината која ќе биде понудена. Тука се појави еден проблем повеќе. Комисијата имаше сериозна дилема: да се научи само историјата на Балканот, без Светската и европската историја, или да се направи комбинација од светска, европска и балканска историја. Сепак преовладуваше мислење: Европа не учи за нас, тогаш зошто ние треба да научиме за нив. Сепак, се сметаше дека треба да се најде соодветно решение.

Треба да се истакне дека до 2001 година, не постоеше консензус помеѓу претставниците на албанското малцинство и Македонците во Комисијата за наставните програми по историја. Поради мнозинскиот принцип претставниците Македонци, ги надгласуваа барањата на Албанците. Комисиите често работеле без присуство на албанските пратеници. Наставната програма не беше воведена во сите делови на Република Македонија. Професорите Албанци држеа предавања од историските учебници печатени во Албанија. Со ова, ние имавме дихотомија во презентацијата на историјата.

Да потсетиме, имаше етнички конфликт во Македонија меѓу Албанците и Македонците во 2001 година. Тој конфликт (кој сè уште не е дефиниран) направи нова клима во односите меѓу Македонците и Албанците. Како што е случај со секоја војна, оваа војна под Европски патронат заврши со мировен договор, познат како рамковен договор (август 2001).

Македонија со овој договор беше дефинирана како држава на заедници. Македонските Албанци, кои според статистичките податоци се 25%, со овој договор добија можност да бидат застапени во сите државни институции и да ги користат албанскиот јазик во сите заедници, каде што тие се 20%. Овие промени, исто така, се регулирани со уставни амандмани. Со тоа, започнаа промените во други сфери на општествено-политичкиот и културниот живот. Радикалните промени, се случија и во образованието. Беше отворен универзитет (познат како Stulov универзитет) под покровителство на Европа. Предавањата на овој Универзитет се изведуваат на албански, англиски и делумно македонски. Се отвори уште еден универзитет (именуван како универзитет во Тетово) а предавањата на овој Универзитет се изведуваат на албански јазик, а делумно и на македонски јазик.

Со еден збор: целиот општествен живот се промени. Се појави потреба за прилагодување на наставната програма за историја. Во 2003 година, Министерството за образование и наука назначи нова Комисија за подготовка на програмата од петто до осмо одделение. Оваа комисија беше составена од 12 членови: 6 Македонци, 5 Албанци и 1 Турчин. Србите, Бошњациите, Ромите, Власите не беа застапени.

Комисијата мораше да се подготви наставната програма која ќе биде во употреба од 2004 година. Но, ова беше само уште еден реално постоечки проблем во подготовката на наставната програма. Министерството бараше од Комисијата да ја заврши својата работа на наставната програма во многу краток временски период - од еден до два месеци. Во таа ситуација, ништо друго не е можно, освен за механички кретење на материјалот од учебниците по историја. Во исто време, условите на едно мултикултурно и мултиетничко општество направи некои реални проблеми.

Всушност, во овие услови беше многу тешко да се дефинираат стандардите и методологијата врз основана на кој требаше да биде направена новата наставна програма. Во исто време, за прв пат, Комисијата се сретна со нов пристап во изготвувањето на наставната програма. Во што се состоеше новиот пристап? Ако 5-6 лица дотогаш правеве програма, сега имавме комисија, која брои 12 лица (6 македонски, 5 Албанци, 1 Турчин).

Може да се каже дека Комисијата беше речиси рамноправна, во однос на Македонците и Албанците. Прашањето беше, дали беше можно да се смират различните страсти, емоции и фрустрации во врска на застапеноста на Албанците во наставната

програма до тогаш, и како и другите да бидат претставени? Тоа беа прашања, кои се појавија пред комисијата од првиот момент на нејзината работа.⁴

Во новата наставна програма од 2004 година за основно образование и 2005 година за средно образование, мораше да се најде рамнотежа помеѓу историјата на мнозинството (Македонци) и заедниците. Така во новата наставна програма застапеноста на содржината беше: општа историја за седмо и осмо одделение застапени со 19%, со македонска историја 34%, историја на Албанија со 25%, турската и бугарската со 3%, српската и грчката со 1,5%, историја на соседите со 10%, на Власите 0,7%, и историјата на Бошњациите и Ромите со 0%.

Се дојде во позиција да имаме скоро бинационална историја во учебниците по историја на македонски и на албански јазик. Како дојдовме до ова? Имајќи предвид дека Албанците имаат свои школи на свој јазик од градинка па сè до универзитет сакаат да имаат и повеќе часови за историјата на Албанија. За да се направи ова, сигурно дека мораше да се намалат некои наслови од општа, европска и балканска историја. Наместо на културната историја, секојдневниот живот, социјална историја, политичка историја сè уште доминираше.

Проблемот беше како да се имплементира оваа програма кога има само 72 часа по историја, а 55-60 содржини во наставната програма. Соломонското решение беше во флексибилно учење. Тоа значеше дека албанските професори може да изберат на пример 5-8 содржини од македонската историја, и Македонците од албанската историја како задолжителна содржина.

Ова беше единствено решение, бидејќи другите решенија водеа кон тоа, да се започне со концепирање на наставна програма на македонски и на албански јазик. Во тој момент наставната програма го имаше својот тест во училиштата. Немаше место за другите заедници во наставната програма за историја, со исклучок на Власите (само еден содржината). Несомнено дека мора да се направи, но на сметка на кого? Секако, дека тоа

⁴ In 1991/1992 the history classes in the Secondary school education were reduced. At the same time the partially representation of the history of ethnical minorities who leave in Macedonia was put on. Those were the problems which had to be solved. The Vlachs, Roma and Boshnaks in the history education are without rights and discriminated. Unfortunately, they have such treatment for the last sixty years. The European Council claims completely learning of the history of all nations, ethnical communities, whose living in the country, history of the neighbouring states, general history of Europe and World history. Meanwhile, the question is how to implement the history of all ethnical groups living on Macedonian territory in the history Curriculum.

би било на сметка на европската и светската историја. Не постои можност да се направи намалување на историјата на народите Балканот, бидејќи ние ќе се изгубиме во егоцентризам и ќе дојдеме во ситуација да постоиме самите за себе т. е. да имаме само македонски и албански историски содржини.

И овде се постаува прашањето, како и дали е можно градење на толеранција во сепарирано образование како што е нашето?

Заклучок: Досегашното искуство покажува дека тоа води само кон продлабочени поделби, кон нетолеранција и конфликти. Сигурно, наше мислење е дека единствено образование со мешани паралелки во кои сите заедници ќе бидат присутни е решението за ТОЛЕРАНЦИЈАТА и за меѓусебното почитување во едно, ако сме такво, мултиетничко, мултикултурно и мултиконфесионално општество. Во овој контекст не треба да се забораваат зборовите на Меркел од 2010 година дека „Мултикултурализмот во Германија целосно пропадна“⁵, а истото го тврди и британскиот премиер Дејвид Камерун во 2011 кога истакнувајќи дека „Мултикултурализмот не успеа“⁶. Каде сме тука ние?!

Литература:

⁵ <http://www.jutarnji.hr/merkel--koncept-multikulturalnosti-u-potpunosti-je-propao-/895820/>.

⁶ <http://www.makdenes.org/content/article/2304988.html>.

ВЕБ страници:

1. Атанасов, Гоце. (2011). Мултикултурализам-што сега?. *Радио Слободна Европа*. <http://www.makdenes.org/content/article/2304988.html>
2. Д Е К Л А Р А Ц И Ј А ЗА ДЕПОЛИТИЗАЦИЈА НА ОБРАЗОВАНИЕТО, МУЛТИЕТНИЧКА ТОЛЕРАНЦИЈА И НЕНАСИЛНА КОМУНИКАЦИЈА, (Скопје, МОН, 9 Септември 2009). <http://monarhiva.mon.gov.mk/index.php/novosti/309-ddo1>.
3. Видачек, Марко. (2012). Толеранција- магичен збор кој многу ни е потребен. *Радио МОФ*. http://www.radiomof.mk/radiomof_backend/tolerantsija-magichen-zbor-koj-mnogu-ni-e-potreben/
4. Trkanjec, Zeljko. (2010). Angela Merkel: Multikulturalizam u Njemačkoj u potpunosti je propao. *Jutarnji list*. <http://www.jutarnji.hr/merkel--koncept-multikulturalnosti-u-potpunosti-je-propao-/895820/>